

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 9

KAYSERİ — 1996

KUR'AN'A GÖRE ÇOCUKLARIN TALİM VE TERBİYESİNDE TAKİP EDİLECEK ESASLAR

Prof.Dr. Celal KIRCA*

Kur'an-ı Kerim, insanları bilgilendirmek suretiyle onlara yol gösteren son ilahi kitabın adıdır. O'nun insanları bilgilendirmek suretiyle yol gösterdiği konulardan biri de eğitim ve öğretimle alakalıdır. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da Kur'an, insana ait akıl ve duyu organlarının yanında üçüncü bir bilgi kaynağıdır. Zira O'nun amacı, hedef kitle olarak seçtiği insanı (cins anlamında) bilgilendirmektir. Ancak bu bilgilendirmede Kur'an aktif değil, pasiftir. Bilgilenmede aktif olan insanın kendisidir. Çünkü insan, fıtrî yapısı gereği, sınırlı da olsa bir irade hürriyetine sahiptir. Bu da seçme ve tercih etme demektir. Bu sebeble, Kur'an önce iradeli bir seçimle kendisine inanılmasını, daha sonra verdiği bilgilerin hayata aktarılmasını istemektedir. Bu durum da iman yani iradeli tercih, Kur'an-insan münasebetinde birinci boyutu , öğrenilen bilgilerin hayata aktarılması ise ikinci boyutu teşkil etmektedir. Bundan dolayıdır ki iradeli tercih ile öğrenme, öğrenme ile de öğrenilen şeylerin yaşanması arasında sıkı bir münasebet bulunmaktadır.

Kur'an muhtevası içinde yer alan ve insanlar için örnek olma niteliğini taşıyan konular arasında, geçmiş peygamberlerin, iyi veya kötü bazı kişilerin ve özellikle Hz. Muhammed'in hayat hikayeleri önemli bir yer tutar. Ancak Kur'an'da zikredilen bu hayat hikayeleri, kendine özgü tahkiye metodu ile anlatıldığından sıradan ve rastgele değil, özenle ve özellikle seçilmiş hayat hikayeleridir. Zira bu hayat hikayeleri herhangi bir insanın bütün hayatını değil, belli yönlerini veya hayatının belli bir bölümünü ihtiva etmektedir. Bunun en canlı örneği Hz. Peygamber'in Kur'an'da yer alan siyeridir. Bu durum diğer kıssalar için de söz konusudur.

I. Kur'an'ın Amacı

Kur'an'da yer alan bu kıssalar, insanlar tarafından yaşanmış ve Allah tarafından bize nakledilmiştir. Bu nakledeşte şüphesiz, bizim için çok önemli mesajlar bulunmaktadır. Zira onda herhangi bir mesajın bulunmaması demek, Kur'an'ın amaçsız indirilmiş olması demek olur ki bu O'nun "hüden li'n nâs" olması ilkesine ters düşer. Kur'an'ın hidayet kitabı oluşu, fert bazında insan değil, cins anlamında insandır. Ancak örnek alma ve hayata aktarma ise, fert bazında gerçekleşmekte ve her fert Kur'an'ın bilgilendirdiği konularda imkanı ve ihtiyacı

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

ölçüsünde faydalanmaktadır. Çünkü Kur'an, her şeyden önce insanı muhatab aldığı ve ona kendisini ve münasebette bulunduğu varlıkları tanıtmayı amaçladığı için, insanın iç dünyasını, bu dünyadaki duygularını, düşüncelerini, tutarlılıklarını veya tutarsızlıklarını, gıpta, hased, nefret, acıma ve öfke gibi iç çelişkilerini yansıtmaktadır. Bu sebeble Kur'an, insanı tanıtırken veya onu bilgilendirirken örneklerini genellikle fertlerden veya fertlere ait davranış biçimlerinden ve bu davranış biçimlerini yansıtacak en iyi örneklerden seçmektedir. Bu sebeble de Kur'an'da birbirine zıtmış gibi görünen ayetler ve bu ayetler de yer alan bilgiler, gerçekte insanın iç ve dış dünyasına ait çelişkilerin yansıtılmasından ibaret bulunmaktadır.

Kur'an'da yer alan bu bilgiler, hedef kitle olarak seçilen insanlar için ana bilgileri kapsamaktadır. Ancak bu bilgiler günümüzün bilimsel anlayışına uygun gelecek tarzda bir hukuk, ahlak veya eğitim kitabında yer alan bilgiler gibi sistemli değildir. O'ndaki bu bilgiler, eğitim için malzeme olma niteliğini taşıyan bilgilerdir. Bu bilgilere dayanarak sistem kurma veya ayrıntılarını tesbit etme görevi insana aittir. Tıpkı İslâm hukukcularının Kur'anî bilgilere dayanarak hukuk sistemlerini kurmaları gibi, İslâm eğitimcileri de bu bilgilere dayanarak eğitim sistemlerini kurmak zorundadırlar. Zira Kur'an'ın kendine özgü bir bilgilendirme biçimi vardır. Bu bilgilendirme biçimini ise insana ait bilgilendirme biçimleriyle mukayase etmemek veya buna göre değerlendirmemek gerekir.

Kur'anî bilgilere dayalı sistem kurmak veya bu konuyu açıklamak isteyen bir bilim adamı, öncelikle sahip olduğu mesleki bilgisini öne geçirmekte ve bu bilgi vasıtasıyla Kur'anî bilgiye dayalı sistemini kurmakta veya konuyu açıklamaktadır. Hiç şüphesiz eğitim ve öğretim konusunda ortaya konulacak veya ileri sürülecek her şey de bu kurala tabi olacaktır. Kur'an'da bu konuda müstakil bir bölüm bulunmadığı ve verilen bilgiler, Kur'an bütünlüğü içinde yer aldığı için, bu bilgileri bulma ve ortaya çıkartma görevi de eğitimciye düşmektedir. Bu açıdan Kur'an tetkik edilip tarandığında zikredilen kıssaların eğitim amaçlı olduğu görülmektedir. Bir başka ifade ile Kur'an'da yer alan eğitim ve öğretimle ilgili bilgiler, genellikle doğrudan değil de dolaylı olarak verilmekte ve eğitim ve öğretim metodları içinde yer alan "dolaylı telkin" metodu ile aktarılmaktadır. Zira Kur'an, içinde hazır çözümlerin bulunduğu bir bilgi deposu değil, kendisinden çözüm üretilebilen bir bilgi kaynağıdır. O'nda yer alan bilgiler, sadece insanın sahip olduğu potansiyelin bütün yönlerini değil, aynı zamanda insanlığın geçmişteki deneyimlerinin ve tecrübelerinin de çeşitli yönlerini ihtiva etmekte ve bu yapısıyla insanlığın bütününe uygulanabilir prensipleri içermektedir.

II- Kur'an'da İnsan Kimliği

İnsan unsurunun temel kimliği, insanlık kimliğidir. Bu kimlik aynı zamanda onun ahlaki kimliğini de oluşturmaktadır. Bu temel kimlik ile birlikte insanın, kadın ve erkek gibi cinsiyet, çocuk ve yaşlı gibi biyolojik, evli veya bekar gibi medenî, inanana veya inanmayan gibi dinî, öğretmen veya doktor gibi meslekî, zengin ve fakir gibi ekonomik v.s. kimlikleri de mevcuttur. Ancak bu bütün bu kimlikler, onun insan olma kimliğine bağlıdır. İnsan, sahip olduğu bu kimliklerin birini veya bir kaçını zaman zaman öne geçirmekte, diğerlerini ise arka plana atabilmektedir. Daha açık bir ifade ile insan, sahip olduğu şeylerin ve çevrenin etkisiyle, bu kimliklerinden birini temel olarak ele almakta ve tavırlarını buna göre ayarlamakta, genellikle kimlikleri arasında statüye bağlı bir denge kuramamaktadır.

Buna karşılık Kur'an, insanı bir bütün olarak ele almakta ve ona çeşitli yönleriyle ilgili bilgiler vermektedir. Bu bilgilerin hepsi de, insanı hedef almakta ve her konuda onu bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeble insan hayatıyla ilgili ne kadar konu mevcutsa o konulara ait bilgilerin hepsi de Kur'an'da yer almaktadır. Kuru ve yaş her şeyin onda var olduğunu ifade eden ayetin anlamı da budur.¹ Ancak bu bilgiler, ayrıntılardan uzaktır ve genel ilkeleri ve kuralları ihtiva etmektedir. Bundan dolayı da insan, Kur'an'a yöneldiğinde ayrıntılara girerek yorum yapma ihtiyacını hissetmektedir.

Sorumluluk açısından Kur'an'ın muhatabı şüphesiz inanan ve bülûğa ulaşan her müslümandır. Çocuklar, sorumluluk açısından O'nun muhatabı değildir. Ancak baba, eğitim ve öğretim açısından, çocuğa karşı sorumludur. Bu sebeble Kur'an'ı ona öğretmek ve onu bilgilendirmek zorundadır. Her konuda olduğu gibi, bu konuda da Kur'an babaya yol göstermekte ve bir takım eğitim ve öğretim kurallarını ve esaslarını öngörmektedir. Bundan dolayıdır ki Kur'an'daki bilgiler özellikle, çocukları muhatab alan bilgiler değil, büyükleri muhatab alan bilgilerdir. Çünkü çocukların eğitim ve öğretimi ile ilgili sorumluluk birinci derecede büyüklere ve aileye aittir. Kur'an'da bu konuda yer alan bilgiler de genellikle baba ve aile ile ilgilidir. Çocuklara ait bir hitabla Kur'an'da bir bilgi aramak boşunadır. Bu konu ile ilgili bilgiler, Kur'an bütünlüğünde ve daha ziyade adına "Kıyasu'l Kur'an" denilen insanlara ve ailelere ait hayat hikayeleri içinde yer almaktadır. Bu hayat hikayeleri, çocuklar için eğitici ve öğretici bir hikaye olduğu kadar, babalar ve eğitimciler için de, eğitim ve öğretim kaide ve kurallarının içinde yer aldığı tecrübi bilgiler olmaktadır. Çocuklar için hikaye ve masalların ne kadar önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Kur'an'da yer alan bu hayat hikayelerinden daha güzel eğitici ve öğretici bir hikaye bulmak mümkün müdür?

Diğer taraftan babada, bir eğitici olarak bu kıssalarda verilmek istenen mesajları daha iyi yakalamaya çalışacak, bu bilgilerden istifade edecek ve taklid metoduyla bu bilgileri evladına aktaracaktır. Hiç şüphesiz bu kıssalardan en fazla istifade edecek olan, eğitim ve öğretimle ilgili ön bilgilere sahip olan insanlardır. Adına ister hoca, ister öğretmen diyelim, sayet yeterli ölçüde ön bilgiye sahip ise, Kur'an'da zikredilen bu kıssalardan mesleği ile ilgili bir takım mesajlar yakalamaması, bazı ilkeler tesbit etmemesi mümkün değildir. Biz de sahip olduğumuz miktarda bir ön bilgiyle Kur'an'a yaklaşmak ve talim ve terbiye ile ilgili hususları tesbit etmek istiyoruz.

III- Kur'an'da Talim ve Terbiye ile İlgili İlkeler

Hz. Adem ve iki oğlunun kıssası,² görevini iyi yapmayan veya yapamayan, bu sebeble de başarısız olan bir insan ile, görevini iyi yapan ve başarılı olan bir insanın psikolojik tavrını yansıtmakta bir başka yaklaşımla bir davranış bozukluğu olan saldırganlığı örnekleme yoluyla anlatmaktadır. Hz. Nuh ve oğlu arasında geçen kıssada,³ kuşaklar arası çatışmayı; Hz. Lut ve kavmine ait kıssada,⁴ cinsel kimlik sapmasını; Hz.

¹ En'am, 6 / 59.

² Maide, 5 / 27.

³ Hud, 11 / 42-47.

⁴ A'raf, 7 / 80.

Ya'kub ve oğulları arasında geçen olayları anlatan kıssada,⁵ kardeşler arasındaki kıskançlığı; bir diğer davranış bozukluğu olan yalancılığı; Hz. Musa ile annesinin kıssasında,⁶ annenin çocuktan ayrılması ve ortaya çıkarttığı problemleri; Lokman ile oğlunun kıssasında,⁷ şefkatli bir babanın davranışını; dostca ve samimi tavrı, bir babanın çocuğu ile olan eğitim ve öğretim ilişkisini görmekteyiz. Bunun gibi diğer kıssalarda da eğitim ve öğretimle ilgili mesajlar bulmamız mümkündür.

Çocuğun terbiyesinden amaç, onda sağlıklı bir kişilik oluşturmaktır. Kişilik ise, bir insanın duygu ve davranış özelliklerinin bileşimidir. Kişiliğin temeli ise, ilk beş altı yıl içinde atılmaktadır. Bununla birlikte her çocuk, neticede kendi kişiliğini geliştirmekte ve kendine özgü bir şahsiyete sahip olmaktadır. Fakat bir insanın kişiliğini ise, irsî faktörlerle çevre faktörleri şekillendirmektedir. İrsî faktörler, insanın doğuştan kalıtım yoluyla getirdiği özellikler veya mizaç adıyla bilinen huylardır. Çevre faktörleri ise, başta aile, okul ve toplum olmak üzere bütün sosyal çevreleri içine almaktadır. Bunun da içinde bütün yönleri ile kültür ve kültürün de içinde din önemli bir yer tutmaktadır. Burada Hz. Peygamber'in meşhur hadisini hatırlatmakta yarar vardır. O, her doğan çocuğun fitrat üzere doğduğunu, ancak anne-babasının sahip olduğu dine göre çocuğun da o dini benimsediğini açıklamaktadır.⁸ Bir dinde ise en önemli etken, o dinin kutsal kitabıdır. İslâm için de bu, Kur'an'dır.

Kur'an'dan veya Kur'an'da yer alan bilgilerden çıkartılan eğitim esasları ile ilgili sonuçlar, bunun için büyük bir önemi haizdir. Kur'an eş ve çocuk sevgisinden⁹ ayrı olarak insanlar arasındaki sevgiden de söz eder¹⁰ ve getirdiği bütün kurallar ile insanın iç disiplinini sağlamayı amaçladığı kadar toplumsal disiplini de sağlamayı amaçlar. İnsanın binlerce yıl içinde yaşadığı tecrübe ve deneyimlerden Kur'an, sadece 25 peygamberin ve bir kaç kişinin tecrübe ve deneyimlerinden bize bazı bilgiler aktarmakta binlerce peygamberin geldiği nakledilmektedir. Bu da Kur'an'daki bilgilerin özel bir mesajının bulunduğunu gösterir. Bu da kanaatimizce, hem indiği asırda hem de gelecekte insanların karşılaşılabileceği çeşitli durumlar karşısında, geçmişte yaşanmış tecrübelerin bilgilerini sunmak suretiyle ders almalarını veya aynı tecrübeleri tekrar yaşamamalarını sağlamaktır. Yaşanan bu tecrübeler Allah tarafından doğrulanarak nakledildiği için, inanan insanlar açısından büyük bir önemi haizdir.

Kur'an, bir tarih kitabı değildir. Ama onda tarihi bilgiler de yer almaktadır. Bu tarihi bilgiler, içinde tarih ile ilgili olanlarının yanında eğitim ve öğretim tarihi ile de ilgili bilgileri de içermektedir. Zira O'nda her yönüyle insanlığın geçirdiği evreler, değişimler, doğrular ve yanlışlar, eğitim ve öğretim faaliyetlerini, Peygamberlerin ve onlarla mücadele eden kişilerin şahsında belli kesitler halinde zikredilmektedir. Bir yandan Kur'an, yaşanan

⁵ Yusuf, 12 / 1-111.

⁶ Kur'an, 28 / 7-14.

⁷ Lokman, 31 / 12 -19.

⁸ Buhari, Sahih, K.Cenaiz, 8. Müslim, K.Kader, 23.

⁹ Al-i İmran, 3 / 14.

¹⁰ Al-i İmran, 3 / 103, Enfal, 8 / 63.

sosyal olayları naklederken, diğer yandan da bu sosyal olayların psikolojik ve sosyolojik temelleri hakkında bilgi vermekte ve sebeplerini açıklamakta İnsanı bize yaşanan tecrübelerle tanıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Peygamberlik tarihi aslında bir eğitim ve öğretim tarihidir. Çünkü her Peygamber aynı zamanda bir eğitici ve öğreticidir.

Bu sebeble çocukların eğitim ve öğretimi ile ilgili temel esaslarda, genellikle Peygamberlerle ilgili verilen bilgiler içinde yer almaktadır. Bu temel esaslar ise şunlardır : Sevgi, hoşgörü, yumuşak tavır, güzel söz, kalbleri ısındırma, düşündürme, cezalandırma ve sabır. Bu temel esaslar insan eğitiminin genel esaslarıdır. Ancak bu temel esaslar kullanılacak kişinin yaşına, bilgi seviyesine ve diğer özelliklerine göre değişiklik arzedecektir.

a) Sevgi

Bu esaslar insanı bütün davranışlarında motive eden önemli unsurlardır. Ancak bunlardan sevgi ve korku, toplum hayatında yöneticiler ve idareciler tarafından çok sık kullanılmaktadır. Kur'ânda da bu iki unsurun çok sık kullanıldığı görülmektedir.¹¹ Ancak sevgi unsurunun korku unsurundan daha çok ve daha sık kullanıldığı da bir gerçektir. Nitekim Allah Kur'ân'da bir yandan cennetten ve içindeki nimetlerden bahsederken, diğer taraftan cehennem ve içindekilerden bahsetmektedir. Sevap ve günah kavramları ile Allah'a ait sevgi, rahmet, rahim ve intikam sahibi olması gibi sıfatların zikredildiği kavramların, sevgi ve korku ile yakından alakası vardır.

İnsanın fitri yapısı gereği kişi veya fikirlere ilk başta duyduğu sempati, zamanla sevgiye dönüşmekte, sevgi de imanin temelini oluşturmaktadır. Bunun tam aksi kişi veya fikirlere duyulan antipati, zamanla nefrete dönüşmekte, nefrette inkarın temelini oluşturmaktadır. Bunun için eğitimde sevginin rolü çok büyüktür ve temel bir ilkedir. Ancak bazı insanlar, sevgi yerine korkudan daha fazla etkilenebilmektedir. Böyle kişiler için de korku gerektiğinde kullanılacak bir ilke özelliğini taşımaktadır. Nitekim vakıalar da bunu doğrular mahiyettedir.

b) Yumuşak Tavır

Şekil kadar ve hatta ondan daha önemli olan yumuşak ve dostca bir tavır, sempati için gerekli ve hatta zorunlu bir davranıştır. Çünkü insanın çekiciliği ve iticiliği, büyük ölçüde tavrına bağlıdır. İyi, yumuşak ve tatlı bir tavır, insanı sempatik, aksi ise antipatik yapmaktadır. Eğitim ve öğretimde ise, sempatinin ve buna bağlı olarak gelişen sevginin ve sevgiye dayalı inancın gücünü kimse inkar edemez. Bunun içindir ki, Allah Teala Hz.Musa ile Hz.Harun'u, Fir'avn'a gönderirken onlara; "Firavun'la yumuşak konuşma"¹² talimatı vermiştir. Belki onların yumuşak tavırlarından etkilenir de kalbi yumuşar diye. Fakat Firavun'un kalbi yumuşamamıştır. Ancak onun kalbi yumuşamadı diye bir başkasının kalbi yumuşamıyacak demek değildir. Nitekim bu olayın zikrediliş amacı da bu gerçeği vurgulamak içindir. Şayet böyle bir amacı olmasaydı, zikredilmesinin ne anlamı olur du ?

¹¹ Al-i İmran, 3/31; Maide 5/45; Tevbe, 9/108; Maide 5/28; En'am 6/15, 80, 81, A'raf, 7/59.

¹² Taha, 20 / 43-44.

Hiç bir insan, özellikle çocuklar, Firâvun kadar katı kalpli ve inatçı olamaz veya en fazla onun kadar sert ve katı olabilir. Bu sebeble Allah'ın Firâvun'a iki Peygamberini gönderirken verdiği talimat, aynı zamanda bütün eğitimciler için verilen bir talimattır. Bunların içine de başta anne baba olmak üzere, bütün öğretmenler, öğretim elemanları ve bütün eğitimciler dahildir. Çünkü bu talimat, her kademedeki bütün insanları kapsamaktadır. Zira Peygambere verilen bir talimatın, ilgili bütün kişilere de verilmiş olması Kur'an'ın temel ilkeleri arasında yer almaktadır.

c) Güzel Konuşma

Yumuşak bir tavır kadar, güzel konuşmanın da eğitim ve öğretimde etkinliği söz konusudur. Çünkü her insan belli oranda estetik duyguya sahiptir. Bu duygu da insanın güzel olan her şeyden hoşlanması ve güzel olan şeyleri beğenmesidir. Buna söz güzelliği de dahildir. Güzel konuşma ve güzel söz söyleme, büyükleri etkilediği kadar, küçükleri de etkilemektedir. "İnsanlara güzel konuşunuz" ayeti¹³ bu gerçeğin bize Allah tarafından bir emir olarak da verildiğini göstermektedir. Ayette yer alan insan kavramının içine hangi kimliğe sahip olursa olsun bütün insan cinsi dahil bulunmaktadır. Emir cinse ait olmakla birlikte, uygulama ferde yöneliktir. Bu nedenle küçük-büyük herkesi kapsamaktadır. Çünkü küçük çocuk ta bir ferttir ve insan kavramına dahildir. Hitab büyüklerle, yani sorumlu kişileredir. Sorumlu kişilerin muhatabı isé, konuştuğu bütün insanlardır. Bundan dolayı anne baba ve bütün eğitimciler, muhatabı olan kişilere veya çocuklara güzel söz söylemek veya sözlerin en güzeli ile hitab etmekle yükümlüdürler. Söz güzelliği sözün biçimselliğinde yani sanatında olduğu kadar, içeriğinde de olmalıdır. Güzel konuşan ve yazan eğitimciler daha başarılı olmaktadır. Hz. Peygamber de "Allah güzeldir, güzelliği sever"¹⁴ buyurmuş, güzel olmayan şeylerin insanlara rahatsızlık verdiğini, bunun için de yapılan işin güzel yapılmasının insanlara mutluluk vereceğini ima etmiştir. Elçi seçerken, yüzünün ve adının güzel olmasına itina göstermiştir. Kur'an okunurken sesin güzelleştirilmesini istemiştir.¹⁵ Tatlı dil, güler yüz yaraları iyileştirir, katlıkları giderir ve insanları sevgi mihveri etrafında toplar. Bir çok müfessir "Kullarıma söyle en güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarına girer. Zira şeytan insanın apaçık düşmanıdır"¹⁶ ayetini bu mealde yorumlamışlar, hatta müşriklere dahi kaba ve kötü sözün söylenmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁷ Çünkü Hz. Peygamber'in diliyle "Beyanda sihir vardır".¹⁸ Yani güzel sözün etkileyicisi gücü büyüktür.

d) Ödüllendirme

Sevgiyi artıran, kableri yumuşatan, düşmanlıkları azaltan, karşı tavır ve ön yargıyı büyük ölçüde ortadan kaldıran bir unsur da, ödüllendirmedir. Sahip olduklarımızı başkalarıyla paylaşma ve özellikle verme sevgiyi artıran bir unsurdur. İnsan, kendisine değer

¹³ Bakara 2/83 İs'a 18/53.

¹⁴ Müslim, Sahih, 1/147.

¹⁵ Kurtubî, el-Cami Li Ahkamil Kur'an, Beyrut, Tarihsiz, 1/11.

¹⁶ İsrâ, 17/53.

¹⁷ Seyyit Kutub. Fısalal'il Kur'an, Beyrut, 1968, 15/44, İbn Kesir, Kahire, Tarihsiz, 5/84. Şevkanî, Fethi'l Kadir, Beyrut Tarihsiz, 3/335; Mustafa el, Merağî Tefsirul Merağî, Beyrut, Tarihsiz, 15/59.

¹⁸ Buhari, K.Nikah, 47. Tıp 51. Müslim Cuma. 47.

verenleri veya değer verdiği şeyleri kendisine verenleri daha çok sevme eğilimindedir. Bu nedenle bizi sevenleri biz de severiz. Verilecek şeylerin en değerlisi ise bizzat sevginin kendisidir. Ancak mal ile, bilgi ile, fedakarlık ile yapılan her şey, kalbleri ısındırır, sevgiyi artırır ve katılıkları önler.¹⁹ Bunun içindir ki Allah Teala, zekat verilecek sekiz sınıf insan arasında inanmıyan veya inanmasa da kalbleri henüz mutmain olmayan insanları da dahil etmiştir.²⁰ Hz. Peygamber de bu gibi insanlara zekat vererek onların kalblerini kazanmaya çalışmış en azından düşmanlıklarını önlemiştir. Bunlardan biri de Saffan b. Ümeyye'dir. Bu tavıra bir çocuk, şüphesiz bir büyükten daha layıktır. Ona verilecek hediye, cinsi ne olursa olsun onun kalbini kazanmaya yetecektir. Bu konuda zikredilen pek çok örnek bulmak mümkündür. Bu örnekleri zikretme yerine, bu örneklerin dayandığı temel esası zikretmek istiyoruz. O da vermedir. Bu verme ister farz gibi dini bir zorunluluk olsun, ister sadaka ve hediye gibi arzuya bağlı olsun eğitim açısından durum değişmemektedir.

Eğitimde önemli olan vermedir, yoksa vermenin değeri değildir. Değer konusu dinle alakalı, verme işi ise eğitimle alakalıdır. Bu sebeble her verme olayının bir de eğitim yönü mevcuttur. Bundan dolayı beslenmenin ve beslenme tarzının eğitimle çok yakından bir ilişkisi mevcuttur. Nitekim Prof. Dr. Adnan Ziyalar, E.Ü. Gençlik Sempozyumunda sunduğu bir tebliğde bu konuya dikkatimizi çekmiş beslenmenin ve beslenme tarzının çocuğun eğitilmesindeki fonksiyonunu açıklamak için de "Başkalarının elinden beslenenler, başkalarının istedikleri gibi hareket etmek zorunda kalırlar" görüşünü ileri sürmüştür.²¹ Çünkü verenle alan el arasında oluşan manevi bağ bir insanı diğerine daima bağlamaktadır.

e) Düşündürme

İnsanın potansiyel dünyasında biri duygu, diğeri de akıl olmak üzere iki önemli gücü mevcuttur. Tavırlar, güzel söz ve davranışlar gibi insanın potansiyel duygularını harekete geçiren etkenlerin yanında aklını harekete geçiren etkenler de söz konusudur. Duyu organlarını kullanma, bilgi ve buna bağlı tefekkür akılla irtibatlıdır. Kur'an bir yandan insanın duygularına hitabederken veya hitab edilmesini isterken; bir yandan da onun aklına hitab etmekte veya akıllara hitab edilmesini istemektedir. Bu konuda onlarca ayet bulunmaktadır. Kur'an'ın bundan amacı, insanı düşünmeye sevk etmek ve bu yol ile doğruları bulmasını sağlamaktır.

İnsanın duygusal yönü ile akılcı yönü, biyolojik ve psikolojik kimliği ile orantılıdır. Çünkü çocuklarda duygusal yön, yetişkinlere göre daha fazladır. Ama çocukların akılcı yönü yok demek değildir. Bu sebeble Kur'an'ın öngördüğü düşündürme ve muhakeme etme ilkelerini çocuklar için de kullanmak suretiyle onları düşündürmeye ve akıl yürütmeye alıştırmak gerekmektedir. Çocukları akıl ve iradelerini kullanmaya alıştırmak, öncelikle aileye daha sonra da eğitim kurumlarına düşmektedir. Kuralları sadece öğretmek çocuğu düzene sokmak için kafi değildir. Çocuk denetim altında değilken de öğrendiklerini uygulayabilmelidir. Bu durumda çocuk düzenli davranışı içine sindirmiş ve kendi kendini yönetme yeteneği kazanmış demektir.²² Bu ise zorla olmaktadır. Yapılan işin başkaları

¹⁹ J.L.Freedman ve Arkadaşları. Sosyal Psikoloji Ter. Ali Dönmez İst., 1989.143-190.

²⁰ Tevbe, 9/60.

²¹ Prof. Dr. Adnan Ziyalar, Aile Gençlik İlişkileri, Türk Toplumunu ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri 3-5 Nisan 1989 Kayseri, 127-137.

²² Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu. Çocuk Ruh Sağlığı, Ankara 1992, 147-160.

için değil, kendisi için olduğunu ona öğretmek ve hissettirmek gerekir. Bu da ancak onu her konuda sorgulamaya alıştırmakla mümkündür.

İnsanlar yaratılışları itibarıyla iyiliğe de kötülüğe, potansiyel olarak yatkındırlar. Fakat bu yatkınlıklarını bazen kötüye kullanabilmekte ve suç işlemektedirler. Özellikle çocukluk dönemlerinde yalan, çalma ve saldırganlık gibi davranış bozuklukları göstermektedirler. Hiç şüphesiz öz denetimden uzak çocuklarda bu daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda onları affetme ile cezalandırma arasında bir tercih söz konusu olduğunda, veli genellikle ne yapacağını ve nasıl davranacağını bilememektedir. Bu konuda Kur'an, insanlara, ailelere kısaca bütün eğitimcilere bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. O'nun bu konudaki genel ilkesi, suçluları cezalandırmadan önce suça mani olma, getirdiği caydırıcı cezalarla suçu engellemedir. Şayet suç işlenmiş ise önce af, sonra cezalandırma yöntemidir.²³

f) Korku

Şayet insanlarda korku duygusu olmasaydı, kanun, nizam ve disiplin de olmazdı. Zira korku insanı ve bu arada çocuğu kötülük yapmaya karşı frenleyen, görevini yapmaya zorlayan ve davranış bozukluklarını önleyen en güçlü etkenlerden biridir. Kur'an'da "havf" ve "hasyet" kavramları ile ifade edilen korku, Kur'an'ın da baş vurduğu eğitim ve öğretim yöntemlerinden biridir. Zira Kur'an, en büyük eğitimci ve öğretici olan Hz. Muhammed'in görevini tanımlarken, O'nun hem müjdeleyici hem de uyarıcı vasfından söz etmektedir.

Korkutma, insanda mevcut korkma duygusunu harekete geçirerek insanı belli davranışlardan engellemeyi amaçlamaktadır. Bu duyguyu uyandıran ve harekete geçiren etkenlerin başında ise hukuk, ahlak ve din kuralları bulunmaktadır. Özellikle din eğitiminde dinî ve ahlakî kurallar, daha ağırlıklıdır. Hem dünyada hem de ahirette cezalandırma korkusu, insanı kötülük yapmaktan, kanun ve kurallara karşı gelmekten büyük ölçüde alıkoyar. Allah korkusu ise bütün korkuların üstündedir ve hiç bir korku Allah korkusu kadar caydırıcı ve kötülüklere mani olucu değildir. Bazı kişiler, kanunlardan kaçabilir, ahlak kurallarını çiğneyebilir, fakat Allah korkusuna sahip olan kişi, asla kötülük yapmaz ve suç işleyemez. Bütün mesele Allah korkusunu vicdanlara yerleştirebilmektir. Din eğitiminin de amacı budur. Aneak Allah'a inanmayan kişinin de Allah'tan korkması söz konusu değildir. Allah'tan korkmak için önce O'na inanmak gerekir. Bu sebeble korkutma prensibi Allah'ın varlığına inanan kişilere etki eder ve onlarda uyarıcı bir rol oynar. Bu korkunun yanında ahiret ve ahirette cezalandırılma korkusu da insanları önemli ölçüde etkileyen unsurlardır.

İlke olarak iyi bir prensip olan korkutma, pratikte maalesef, affetmekten veya hoşgöründen daha ağır basmakta, ifrat derecesine kadar uzandığı bilinmektedir. Yerinde ve dozusunda kullanıldığı takdirde olumlu sonuçlar veren korkutma, aşırılığa kaçıldığı takdirde ise, insanı karamsarlığa itmektedir. İnsanlar içinde ancak bilenlerin Allah'tan korkabileceklerini açıklayan ayetle,²⁴ Allah'tan korkanların ve namaz kılanların uyarılabileceğini belirten ayetin²⁵ anlamı gayet açıktır. Zira bu ve benzeri ayetlere göre, inanan ve inancını davranışlarına yansıtan kişi ancak, uyarılardan etkilenmekte, bu vasıflara

²³ Al-i İmran, 3/152, 155, Maide 5/95, 101, Tevbe 9/43, Sür 42/25/34, 40, Bakara 178, 237.

²⁴ Fatir, 35/28.

²⁵ Fatir, 35/18.

sahip olmayanlar ise etkilenmemektedir. Bunun için korku ile ümit arasında bir dengenin kurulması gerekmektedir. Nitekim İslâm alimleri bu hususu "beyne'l havfi ve'r reca" (ümitle korku arası) olarak tanımlamışlardır. Bu sebeble korkunun içinde biraz ümit, ümidin içinde de biraz korku olmalıdır ki insanlar, ölçülü hareket edebilsinler.

g) Sabır

Eğitim ve öğretim ile ilgili bu esasların da önünde olan temel bir esas daha vardır ki, O da sabırdır. Sabır, bütün alanlar ve insan hayatının bütün yönleri için geçerli olan temel ilkelerden biri olduğu kadar eğitim ve öğretimde de gerekli bir kuraldır. Kur'an'da sabırla ilgili tavsiyeler ve emirlerin sayısı bir hayli kakabarıktır. Bu tavsiyeler içinde çocuklarla ilgili olarak büyüyenleri hedef alan bir ayette "Ailene namazı emret, kendin de onun güçlüklerine dayan"²⁶ denilmektedir. Hz. Ya'kub'un oğlunu kaybettiğinde duyduğu acıyı "Sabır güzeldir"²⁷ diyerek karşıladığı hatırlatılmaktadır. Kehf kıssasında Hz. Musa ile Allah dostu kişinin arasında geçen olay da, O kişinin Hz. Musa'ya söylediği "Benimle birlikte sabretmeye gücün yetmez"²⁸ sözü de eğitim ve öğretimde sabrın gerekliliğini vurgulamaktadır.²⁹

SONUÇ

Bu açıklamalardan çıkan sonuca göre Kur'an, çocuğu bir varlık veya ayrı bir kimlik olarak değil de, onu insan kimliği içinde ele almakta ve öngördüğü kuralları bunlar için de geçerli saymaktadır. Ancak yaş durumunu biyolojik ve psikolojik gelişmesini dikkate alarak bu kuralların uygulanmasını eğitimcilere bırakmaktadır. İslâm hukukcularının tanımıyla azimet ve ruhsat kuralları, bu hususu da içine almakta, çocuğa normal bir insan muamelesinin ötesinde, durumuna göre farklı uygulamaları tabii görmektedir.

²⁶ Taha 20/132.

²⁷ Yusuf, 12/18, 83.

²⁸ Kehf 18/67, 72, 75.

²⁹ Konunun hazırlanmasında yararlanılan diğer kaynaklar ; C. Kırca, Tebliğ Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzulü, E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri, 1984, sayı 1 197-215; C. Kırca, Kur'an'a Göre Din Eğitiminin Genel Prensipleri, Diyanet Dergisi, Ankara, Temmuz-Eylül 1987. Cilt. XIII, sayı 3 s.11-30. C. Kırca, Kur'an'a Göre Din Eğitiminin Genel Metodları, E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Kayseri, 1988, sayı 5, s.167-182 Prof.Dr. Ali Fuad Başgil, Gençlerle Başbaşa, İstanbul, 1984.